

МССЦ

БЕОГРАД

4-7. IX 2008.

НАУЧНИ
САСТАНАК
САДВИСТА
У ВУКОВЕ
ДАНЕ

РАЗВОЈНИ ПРОЦЕСИ И
ИНОВАЦИЈЕ У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ

БЕОГРАД, 2009.

38/1

Стана Ристић
Београд

НЕКЕ НАЈНОВИЈЕ ПОЈАВЕ У РАЗВОЈУ ЛЕКСИКЕ СРПСКОГ ЈЕЗИКА (НА ПРИМЕРУ ТВОРЕНИЦА СА ПРЕФИКСИМА НЕ- И АНТИ-)

У раду су на примеру новонасталих твореница са домаћим префиксом не- и страним префиксом анти- разматрани семантички, функционално-стилски и нормативни аспекти развоја ова два веома продуктивна творбена типа у савременом српском језику и односи конкуренције међу њима у семантичком пољу негације, супротности и супротстављености.

1.0. На основу општег увида у најновије појаве у развој лексике српског језика одлучили смо се да се у овом раду детаљније позабавимо префиксалним твореницама са значењем супротности.¹ Истраживање ће обухватити семантички, функционално-стилски и нормативни план појава које прате прилив лексике наведеног типа, и то на изабраним примерима из Електронског корпуса нових речи Ђорђа Оташевића.²

1.1. У прегледу расположивог корпуса запажено је да се лексички фонд српског језика најновијег времена богати на више начина: увођењем нових речи за нове реалије и појмове из различитих области, позајмљивањем речи и творбених форманата из других језика, активирањем постојећих творбених модела, а у мањем обиму и променом значења постојећих речи.³

2. С обзиром на ширину теме и обиље материјала, у овом раду ће се разматрање најновијих појава и процеса у приливу нових речи⁴ ограничити на творбене типове са префиксима не- и анти-, префиксима домаћег и страног

¹ Нове појаве у домену лексике српског језика са творбеног становишта представљене су у монографији Б. Ђорића (2008).

² Уз примере, осим опште назнаке Корпус, наведени су и извори онако како су дати у Електронском корпусу. О тенденцијама у развоју нове лексике в. Оташевић 2008: 94.

³ По Ђ. Оташевићу, највише нових речи настаје извођењем и слагањем помоћу домаћих средстава (2008: 42–44).

⁴ О одређивању појма „нове речи“, неологизма, о дефиницијама у релевантној лингвистичкој литератури в. Оташевић 2008: 36–41.

порекла⁵. Наведени префикси спадају у групу непредлошких префикса који означавају логичке односе: негацију, супротност, појачање, смањење, умножавање, напоредност и др., што указује на њихово партикулско порекло (исп. Клајн 2002: 196). Творенице овог типа, поред семантичких, функционално-стилских и нормативних аспеката, биће разматране и са становишта језичке конкуренције творбених форманата и њихових творбених типова⁶ у семантичком пољу негације, супротности и супротстављености.⁷ Њихову конкуренцију на нивоу творбених типова, евидентирану у социјалној сфери⁸, осим семантичких компонената подстичу и прагматске компоненте негативне оцене, што битно условљава прегруписавање нових речи са наведеним префиксима, као и на њихов нормативни и функционално-стилски статус.

Нове речи са префиксом *не-*

3.0. Придевске и именичке творенице са префиксом *не-*, по Стевановићу (1975) и Клајну (2002) исказују особину по нечему супротну оној из основе, при чему се истиче да префигиране речи нису прави опозити непрефигираних, јер не значе само негацију одређеног садржаја, него и његову негативну нијансу (Стевановић 1975: 431–433 и Клајн 2002: 215–217 негирани придеви и 185–186 негиране именице).⁹ То је показано примерима типа: *непоштен, нечовечан, неспособан, нечувен; неваспитање, невестица, неискреност*. По овим ауторима, осим примарног значења негације и супротности, префикс *не-* реализује и секундарно значење супротстављености, напоредности, симетричности (исп. нав. дела), на основу чега се јавља у конкурентном односу са префиксима *анти-* и *против-*, који то значење реализују као примарно.

3.1. У корпусу нових речи нађен је велики број примера са префиксом *не-*, као што су: *небогослужбен, недемократа, неевропски, нејеврејин, некатолик, некомуниста, немајстор, немасон, непецарош, непитање, нерус, неруски, неспортиста, несрбин, нецрногорац, нечлан, неватромет, неламтион, нешкола, нелидерски, небезопасан, небивање, недогматизам, непоздрављање, , несметања, немржња, нехраброст, неживот, не-Невена* и др.

3.2. По Клајну, значење чисте негације имају творенице: *неборац, нејунак, непушач, непливач, недело, невреме*, као и негиране именице и придеви од етника: *несрбин, нехрват; несрпски, нехрватски*; затим апстрактне именице, ти-

⁵ О другим творбеним категоријама и типовима у најновијем лексичком фонду српског језика в. Оташевић 2008. и Ћорић 2008.

⁶ О улози конкуренције у регулисању лексичке и функционално-стилске норме, о основним механизмима конкуренције и о конкуренцији творбених типова именица са домаћим префиксима *не-*, *надри-* и *назови-* в. Ристић 2003: 195–206, где је наведена и релевантна литература о овој теми.

⁷ У исту творбену категорију спадају и творенице са префиксима *а-*, *против-* и *контра-*, чији ће творбено-семантички аспекти у семантичком пољу негације, супротности, супротстављености, на истом корпусу нових речи, бити предмет разматрања у другом раду који је у припреми.

⁸ О групама речи из социјалне сфере које су најподложније оцени в. Ристић 2003: 198.

⁹ О продуктивности префикса *не-* по врстама речи в. Оташевић 2008:148; исп. и 145–151.

па: *неслобода, неистина*. Као посебно продуктиван творбени тип са лексемама отвореног низа наводе се негиране глаголске именице, трпни придеви, као и неограничена продуктивност префикса *не-* у терминологији при образовању „терминолошких антонима“, типа: *равнокраки – неравнокраки* (исп. нав. дело Клајн 2002).

3.3. Значење чисте негације, односно одсуство садржаја појма исказаног основном речју, потврђују и примери нових речи из корпуса, типа: *небогослужбен, недемократа, неевропски, нејеврејин, некатолик, некомуниста, немајстор, немасон, непечаорош, непитање, нерус, неруски, неспортиста, несрбин, нецрногорац, нечлан*, па чак и негирано лично име *не-Невена*. Ове негиране речи реализују функцију лексичке негације, функцију која је типична само за творбени тип са префиксом *не-*, па су у тој функцији на нивоу модела незамењиве твореницама било ког другог конкурентног творбеног типа, па ни твореницама са префиксом *анти-*.

3.4. Диференцирање негираних префиксала овог типа од других конкурентних префиксала у семантичком пољу негације реализује се на нивоу граматичке категорије на коме се лексичка негација под одређеним условима јавља у конкуренцији са синтаксичком негацијом, што одговара нивоу граматичко-семантичке категорије 'негације' као примарном значењу партикуле *не* и префикса *не-*. Такво диференцирање значења и лексичку негацију типа 'онај који није / оно што није + значење речи у основи' показују примери типа:

(1) Са тела света резано је све што су чувашке очи тог *не-Руса* виделе као труло, зло, или назадно (Корпус, Изгон, 289). (2) Причали /су/ (...) о надметањима спортиста, и закулисним радњама, *неспортиста* (Корпус, Светиљка, 111). (3) Док се оно неговало братство и јединство, бити *несрбин* у Београду није значило ништа посебно (Корпус, Бојичић, 51). (4) СПС није толико моћан да сваком члану обезбеди и делић онога што би му требало, па чак и кад би то било на рачун *нечланова* СПС-а (Корпус, Н 2355, 11).

3.5. Нови префиксали са значењем чисте негације показују континуитет лексичке негације и њено напоредно функционисање са синтаксичком негацијом у српском језику од ранијих периода до данас. Продуктивност овог творбеног типа и у корпусу нових речи ослања се на најстарије слојеве лексику српског језика, лексику из породичне и митолошке сфере, типа: *немајка, несин, незет, несој; непоменик, недуг, независница*; затим народне лексику из фолклора, као и идиолекатске лексику, типа: *недете; невила, нејад, немука* (исп. Ристић 2004а: 99–110), а надовезује се на најновији стабилни слој негиране лексику централног дела лексикона српског језика, типа: *независност, немилост, неистина, недело, нерад, ненаучник, непесник, непеснички, нечовек, нељудски, немајчински, небрат, небратски, непоезија, непоетски, недруштво, нецивилизација, несрбин, неалбанац* и др. (исп. Ристић 2004: 147–158 и 2004а: 99–10).¹⁰

3.6. Неки примери из ове групе показују тенденцију ширења творбеног типа на нове садржаје којима се у променљивим друштвеним приликама, усло-

¹⁰ Овим радом допуњавамо истраживање лексичке негације и односа између синтаксичке и лексичке негације започето у раду Ристић 2004а: 99–110, у коме су дати и резултати досадашњег истраживања овог проблема.

вљених пре свега процесима глобализације, актуелизују потребе за верским, националним, партијским и разним другим, па и личним идентитетом, било у сфери значајних било у сфери маргиналних група. Тако се уз постојеће ненегиране речи јављају и њихови нови негирани облици, типа: *небогослужбен, недемократ, некатолик, немасон, непецарош, не-Невена*, који реализују значење чисте негације, што показују примери употребе:

(5) При том, *небогослужбеном* читању, ми би требало пре свега да разликујемо научни и религијски став према Речи Божјој (Корпус, Православље, 33). (6) Али га је ипак идеја чисте љубави, остварљива само кроз потпуну верност својој Невени, учинила импотентним према свим другим женама. Свим *Не-Невенама* (Корпус, Самопослуга, 64). (7) Он је занове-тао као сви *непецароши*, и гунђао како смо багателом угрозили важан задатак: Нема ту рибе до ђавоље (Корпус, Риболов, 43).

Процес негације проширује се и на лексику ван социјалне сфере, па имамо пример употребе лексеме *непитање*:

(8) Пљуште нека питања и *непитања*, ређају се тврдње и сумње (Корпус, Зуб, 178).

Ово значење реализује и параметарски придев *несладак* 'који није слadak' у примеру: (9) Мислим да немам *неслатки* вермут (Корпус, Иствик, 41), иако је за негиране придева овог типа карактеристична употреба у скаларном комплексу у значењу ублажавања својства исказаног основном речју, типа: *сладак – несладак – горак* (в. т. 6.3).

4.1. Посебан вид префиксалне, лексичке негације, најближи синтаксичкој негацији, реализују творенице којима се исказује одсуство појма у основи са негативном оценом датог појма, као што су: *неватромет* 'без ватромета', *нелампион* 'без лампиона', *нешкола* 'без школе', *нелидерски* 'без лидера', за које се наводе и примери употребе:

(10) Утонуо у свакодневне рестрикције струје (...), у *неватромет*, у *нелампион* (Корпус, Европа, 43). (11) Је ли он крив што је рођен у заоставштини? Ето, шта је *нешкола*. Да је само био писмен, могао је остати писар код војне поште у Београду (Корпус, Светиљка, 133). (12) И поред промене председника, о њој се стекао утисак као о *нелидерској* странци (Корпус, Н 2357, 16).

У овом значењу префикс *не-* на нивоу модела јавља се у конкуренцији са домаћим префиксом *без-* на основу заједничког смисла 'негације'. Међутим, префикс *без-* означава одсуство појма у основи, али без негативне оцене, што код именичких префиксала ограничава однос конкуренције на прагматичком и стилском плану, па су у наведеним примерима негиране именице незамењиве именицама са препрефиксом *без-*. Немогућност замене конкурентних префикса код именичких твореница показале и пример употребе именице *бездомовност*:

(13) Откако постоји, телевизија је, као оруђе, порадила на својој „*бездомовности*“, тако да је својом планетарном хомогенизацијом поништила било чије својатање на власништво (Корпус, Н 2393, 42).

Замена ове именице негираном именицом *недомовност* унела би у наведени контекст прагматичко-стилску маркираност негативне оцене.

Могућу конкуренцију на нивоу творбеног модела показује негирани придев *нелидерски*, као и примери придевских префиксала са префиксом *без-* из корпуса нових речи: *бездимни* (барут), *бездимензионални* (простор), *бескућна* (сеоска породица), *беспроблемско* (решење), *бешчињенична* (ситуација) и сл. Изједначавање значења конкурентних префикса код придева реализује се неутрализацијом негативне оцене, па је могућа замена префикса *не-* и *без-* у наведеним примерима; тако бисмо имали примере типа: *недимни*, *недимензионалан*, *нечињеничан*, или обрнуто: *безлидерска* (странка).

4.2. Негиране именице у корпусу нових речи са овим значењем и функцијом лексичке негације и у савременом језику, као и у најстаријим слојевима народне лексики, употребљавају се као изражајна стилска средства у „скривању смисла“ и то не само смисла негиране речи у основи него смисла исказа, па и дискурса у којима се та реч употребљава. Тако и оне потврђују стилоскопску лексичку негацију и њене пропозицијске, дискурсне домете, „сферу деловања“, одржавајући континуитет са старим слојем народне лексики, као што су именице типа: *непоменица*, *невила*, *недете*, *несито* и сл. Негиране именице, саме или у везаним спојевима, јављају се као веома ефикасна стилска средства у именовању реалија и реалности из социјалног домена и из домена народних веровања и обичаја, било као игра ознаке и означеног у номинатима, било као игра речи у фолклорним формулама и формама (исп. Ристић 2004а: 99–110).

4.3. Наведени примери нових негираних речи, као и велики број већ регистрованих и у Речнику САНУ обрађених речи, показују да се у савременом српском језику одржава континуитет лексичке негације и да се непрекидно шири на актуелне садржаје конкуришући синтаксичкој негацији на функционално-стилском плану (исп. Ристић 2004а: 100–102, 104). Конкуренција је евидентна и ван функционалних стилова њене досадашње употребе, тако да се осим књишког, научног и публицистичког стила негирани облици све више употребљавају у језику средстава информисања, у полемичким жанровима и политичком дискурсу. Негирани префиксали у функцији лексичке негације јављају се као ефикасна средства не само за негирање, негативну оцену и релативизовање садржаја, него и за истицање другости у поларизацији колективног и личног идентитета: *не-Рус*, *не-Невена*. Њихова све чешћа употреба замагљује границу између лексичке и синтаксичке негације на граматичком плану, што се одразило и у начину писања негираних префиксала. То показују најновији примери писања префикса *не-* одвојеног цртицом од основне речи, што се као проширена појава, према досадашњем увиду, нарочито јавља у научном дискурсу, а у корпусу га, поред наведених примера потврђује и пример: *не-храброст*, *не-живот*¹¹.

¹¹ Питање у вези полусложеничког или сложеничког статуса префиксала, нарочито оних са префиксоидима, још није регулисано у постојећим правописима, а примери у раду се наводе онако како су наведени у корпусу; у набрајању префиксала онако како су као одреднице навођени код Ђ. Оташевића, а у навођењу примера употребе, изворно. На правописну нерешеност овог питања осврну се и Б. Ћорић у својој монографији, в. 2008: 120–121.

5.0. Наше раније истраживање негираних именица на корпусу Речника САНУ, који поред лексичке динамике и варијантности, у централном делу система представља стабилно стање лексике српског језика, показало је да творенице овог типа у одређеном контексту, и ван функције лексичке негације, реализују и значење 'лош, рђав' у семантичком пољу оцене, значење описано у наведеним граматичким приручницима, али и значење 'неправи, непрототипичан', што је детаљно и са различитих аспеката представљено у радовима Ристић 2003: 195–206 и 2004а: 99–110. У том случају они остварују конкурентан однос са твореницама префигираним префиксима *назови-*, *надри-*, *квази-* и *псеудо-* (исп. Ристић 2003: 195–206).

5.1. У корпусу нових речи, који није критеријално омеђен и који репрезентује динамично, нестабилно стање у развоју лексике најновијег краћег временског периода, не показују се све актуелне појаве у реализацији значења нових речи ни њихово раслојавање, али и у наведеним примерима су евидентне групе речи које, осим чисте негације, носе потенцијал за реализацију значења негативне оцене или значење нефактивности, непрототипичности. То показује и пример:

(14) Шта ли то горе мајсторише његов синовац Ницо, највећи *немајстор* на свијету, који ни коца не зна да зашиљи (Корпус, Сљез, 86), у коме негирана именица *немајстор* осим негације реализује и значење негативне оцене 'лош, рђав, неправи мајстор', значење које није типично за негиране именице са значењем непрестижних професија (в. Ристић 2003: 200). На основу ових значења префикс *не-* може се заменити наведеним конкурентним префиксима, па бисмо имали префиксале: *назови-* / *надри-* / *квази-* / *псеудемајстор*.

Осим овог примера разматрана значења на нивоу модела могла би, са одређеним ограничењима¹², да реализује већина негираних лексема, у којима би се префикс *не-* могао заменити наведеним конкурентним префиксима домаћег и страног порекла, па бисмо имали примере типа: *неевропски* (= *назови-* / *квази-* / *псеудоевропски*), *недемократа* (= *назови-* / *квази-* / *псеудодемократа*), *несрбин* (*назови-* / *квази-* / *псеудосрбин*), а иста замена је могућа и код примера: *нејеврејин* *некатолик*, *некомуниста*, *немасон*, *нецрногорац*, *неспортиста*, *непитање*. Међутим, замена није могућа код примера типа: *небогослужбен*, *Не-Рус*, *нечлан*, *непецарош*, па ни код околинално негираног лично име *не-Невена*, јер се употребљавају искључиво у функцији лексичке негације.

6.0 Значење симетричне супротности у корпусу нових речи показују творенице типа: *небезопасан*, *небивање*, *недогматизам*, *непоздрављање*, *непресељен*, *несметања*, *немржња*, *нехраброст*, *неживот*.

У овом значењу јављају се и творенице са страним префиксом *анти-*, па се у тим случајевима може говорити о њиховој међусобној конкуренцији.

У корпусу нових речи са значењем супротности издвојена су три случаја негираних речи.

6.1. У првом случају негацијом се успоставља антонимијски однос, а негираним обликом се попуњава место антонимијског пара речи у основи које

¹²О неким ограничењима замене конкурентних префиксала са домаћим префиксима *не-*, *назови-* и *надри-* в. Ристић 2003: 195–206.

немају лексичких антонима, што показују примери негираних лексема са антонимијским паром: *небезопасан – безопасан, небивање – бивање, недогматизам – догматизам, непоздрављање – поздрављање, непресељен – пресељен, несметања – сметања*:

(15) Онда би се *небивање* причињавало готово подједнако разумљиво колико и *бивање* (Корпус, Дорћол, 203). (16) *Недогматизам* колективног вођства односи се само на њега (Корпус, Класа, 55). (17) Моја се помоћ првенствено заснива на покушајима *несметања*, кад се нацугам, одем спавати к мојима (Корпус, Песак, 30).

У случајевима постојања лексичке антонимије негирана лексема јавља се као члан скаларног низа (комплекса) са значењем ублаженог степена својства у односу на значење речи у основи. На основу овог значења префикс *не-* се сврстава у квантификаторске префиксе прагматичког, скаларног типа, као што су префикси: *мало-*, *много-*, *полу-* и др. (исп. Ристић 1999: 53–63 и 2000: 223–233), па се у том значењу јавља у конкуренцији са префиксом *полу-*. У корпусу нових речи ове творенице се јављају у невеликом броју иако је њихова продуктивност већ евидентирана у савременом српском језику. У оквиру ове групе издвајају се следећа два случаја: случај негираних именица и случај негираних придева.

6.2. Код именица негирана лексема јавља се у односу ослабљене антонимије, што показују примери употребе префиксала *немржња, неживот* и *нехраброст*:

(18) Исус Христос /је/ освојио свет скромношћу, хуманошћу, *немржњом* (Корпус, Европа, 14). (19) Кукавица у нас буди асоцијацију на *не-храброст* и синоним је за плашљивца (Корпус, Живи језик, 259). (20) Његов систем не доприноси уједињавању друштву у складну целину нити премошћавања јаза између дечје психологије и друштвеног непризнавања те психологије, јаза између живота и *не-живота* (Корпус, Самерхил, 39).

Наведене негиране именице јављају се у средишњој позицији антонимијског комплекса: *мржња – немржња – љубав, живот – не-живот – смрт, храброст – нехраброст – кукавичлук*.

6.3. Код придева и прилога овај префиксални тип се јавља као конкурентно средство граматичкој категорији компарације, тзв. апсолутном компаративу, што показују пример употребе негираног прилога *негласно*:

(21) Нешто /су/ разговарали, *негласно* (Корпус, Изгон, 426).

Овој прилог, као и апсолутни компаратив, заузима средишњу позицију у скаларном комплексу: *гласно – негласно / тише – тихо* (исп. Ристић 1999: 53–63 и 2000: 223–233).

У примерима *недопијен* и *недоцењеност* скаларност сложеница са префиксом *не-* реализује се као недовршен степен поступне / постепене, реализације садржаја појма у основи, што показују наведени примери:

(22) Оставили су *недопијено* пиво (Корпус, Пантић, 97). (23) Просечност је *недоцењеност* вредног и преоцењеност ништавног (Корпус, По 200, 44).

7.0. У корпусу нових речи нису нађени примери твореница с префиксом *не-* у значењу супротстављености типа 'против некога/нечега', што је примарно значење префикса *анти-*, и *против-*. Код префикса *не-* ово значење јавља се секундарно, па је изједначавање значења и конкурентан однос са наведеним префиксима могућ на стилском, идиолекатском нивоу, што се, највероватније због ограничености корпуса, није реализовало.

7.1. Међутим, супротстављеност типа наспрамности, симетричности реализују примери *небивање*, *неживот*, у којима би префикс *не-* у одређеним контекстима могао бити замењен конкурентним префиксом *анти-*, па бисмо имали примере: *антибивање* и *антиживот* (иначе реализован у корпусу, в. т. 8.7). Ово значење јавља се као једно од значења префикса *не-*, као и код префикса *анти-*, па је конкуренција остварива на нивоу творбеног модела. На основу малог броја примера негираних префиксала са значењем супротстављености могло би се рећи да постоји тенденција да префикс *не-* у овом значењу у творби нових речи бива потискиван конкурентним префиксом *анти-*.

Нове речи са домаћим префиксом *не-* показују да у овом творбеном типу преовлађују речи са домаћим основама, што значи да се у најновијем приливу негираних твореница остаје у оквирима норме којом се у творби префиксала препоручује модел „домаћи префикс + домаћа основа“.

Нове речи са префиксом *анти-*

8.0. Префикс *анти-*, по М. Стевановићу, јавља се само у придевским сложеницама (1975: 426), а по И. Клајну и у именичким сложеницама (2002: 197) и у придевским сложеницама (нав. дело: 221–222). Овај префикс грчког порекла, по Стевановићу, означава особину супротну оној из основног придева, нпр. *антиалкохолно* (пиће), али „много чешће казује особину било кога што је настројен противнички према ономе што се означава речју у основи“ (нав. дело: 426), нпр. *антиалкохолно* (друштво), *антифашистички*. По И. Клајну, овај префикс је продуктиван са основама страног и домаћег порекла, типа: *антифашистички*, *антидопинг*, *антистрес*, *антидржавни*. По овом аутору, најчешће значење данас је „активно супротстављање“, али може имати и класично грчко значење нечег наспрамног или симетричног, што се показује примерима типа: *антициклон*, *антихрист*, *антитело* (нав. дело: 197). Истичу се и тешкоће у диференцирању значења супротности и супротстављености на нивоу творбеног типа, јер префиксали са истом основом у различитим контекстима могу да реализују оба значења, нпр. *антиалкохолно пиће* и *антиалкохолно друштво*. Значење неких префиксала тешко је разграничити без ширег контекста, а неки примери, реализовани у корпусу нових речи, остају вишесмислени и у ширем контексту.

8.1. У корпусу нових речи потврђен је велики број примера са префиксом *анти-*, као што су: *антиабортусни*, *антиагитпроп*, *антиауторитаран*, *антибалистички*, *антибирократа*, *антибољшевизам*, *антиавнојевски*, *антибосан-*

ство, антибритански, антивојак, антидечји, антидрама, антидржава, ан-
тиздравица, антиисторија, антијунак, антикњига, антиљудски, антимузеј,
антисрбин, античитатељ и др.

8.2. Тако је нађен велики број примера са значењем супротстављено-
сти типа 'против некога / нечега'. То су примери типа: *антинационалан*,
анти-Рус, *антисрбин*, *антирадарски*, *антиканцероген*, *антизападни*, *анти-*
савезнички, *антихитлеровски*, *антиалергијски*, *антисида*. Њихово значење
није било тешко одредити, јер су карактеристични за политички дискурс
и струковни војни и медицински језик, што ће показати примери њихове
употребе:

(23) Одлазак радикала био би разумљив као израз одговорности за наопак, *антина-*
ционалну политику (Корпус, БН 96, 8). (24) Постао /је/ најжешћи *анти-Рус*, шаљући нове и
зелене, те стога жешће и непомирљивије на Голињак (Корпус, Изгон, 67). (25) Гађају ...
антирадарским пројектилама „харм” и „срајк” (Корпус, БН 87, 32). (27) Друге супстанце
које лучи пинеална жлезда имају *антиканцерогена* својства (Корпус, Н 2393, 53).

У наведеном значењу префикс *анти-* је незамењив са префиксом *не-*, који
значење супротстављености овог типа може реализовати само на идиолекат-
ском нивоу (в. т. 7.1 и 8.7), што се најбоље може показати на примерима пре-
фиксала са називима етника у основи. Префиксали типа: *антисрбин*, *антирус*
реализовани су и са префиксом *не-*: *несрбин* и *нерус*, али са значењем негације,
одсуства, изузимања, тако да се диференцирање значења између наведених кон-
курентних префикса одвија на нивоу творбеног модела. То се може потврдити
придевима *антисрпски* и *антируски*, чије је значење супротстављености јасно
и без контекста. У наведеном значењу префикс *анти-* јавља се у конкуренцији
са домаћим префиксом *против-*, па је изједначавање значења ова два префикса
оствариво на нивоу модела.

8.3. Значење супротности, као једно од могућих значења префикса *анти-*
није лако одвојити у минималним и немаркираним контекстима од других њего-
вих значења, од значења супротстављености, значења симетричности, наспрам-
ности, па и од значења по којима је синонимичан и конкурентан са префиксом
не-: значења изузимања, одсуства, и значења негативног, неправог, непрототи-
пичног својства/садржаја. То показује пример у коме је значење супротности
префиксала *антибалетски* 'који је супротан од балетски' препознатљиво само
на основу ширег контекста:

(28) Мери Цекић се на концерту појавила у чувеној улози „рибетине”, као члан *ан-*
тибалетске групе. Јасно, нисам намеравао да прикажем женске груди и задњице, већ сам
хтео да исмејем тадашњу масовну употребу разних девојчица које су на бини изигравале
„лоптице-скочице” (Корпус, Е 22, 105).

8.4. Префикс *анти-* у одређеним контекстима незамењив је префиксом
не- и у значењу дуалне симетричности, наспрамности које се реализује секун-
дарно код овог префикса (исп. т. од 6.0. до 6.3). Диференцирање значења и
разрешавање односа конкуренције између ова два префикса у овом случају
одвија се на логичком и функционално-стилском нивоу, па се префиксали са
анти- употребљавају као термини у струковном језику или као стилистичка

средстава у градирању или појачавању супротстављености типа симетричности.

Први случај показују пример типа:

(29) Физичари су за 53 године од првог успешног детектовања *антиелектрона* или позитрона (...) констатовали да свака позната елементарна честица има одговарајућу античестицу (Корпус, Г 164, 19).

Други случај илуструје пример напоредне употребе префиксала са оба конкурентна префикса у истом контексту:

(30) Откуд јој снага да живи? (...) *Неснага*. *Антиснага* која је већа од снаге (Корпус, Зуб, 60),

у коме префиксали функционишу као градациона средства супротстављене симетричности, наспрамности.¹³ У скаларном комплексу: *снага* – *неснага* – *антиснага* префиксал *неснага* појачава садржај основне речи на начин компаратива 'више од снаге', а префиксал *антиснага* појачава тај садржај надилазећи скаларни комплекс, и могао би се заменити префиксалом *надснага*.

8.5. Префикс *анти-* реализује и значење супротстављености типа узајамности као секундарно значење, које као једно од главних значења реализују форманти *против-* и *контра-*. Међутим, однос конкуренције између наведених форманата успоставља се на нивоу модела, што показује пример:

(31) Доста новца је потрошено и на *антикампању*, на бојкот (Корпус, Н 2442, 19), у коме би се префиксал са *анти-* могао у истом значењу заменити са префиксалима: *противкампања* или *контракампања*.

8.6. У корпусу нових речи нашао се и пример у коме префиксал са *анти-* реализује значење чисте негације, које није карактеристично за овај творбени тип. У питању је оцазионални придев *антихетеросексуалан* двоструко префигирани са два страна префикса, чија употреба у примеру: (32) Он је *антихетеросексуалан* тиме што не оставља никакав женски централни фетиш (Корпус, Н 2418, 38), у значењу 'који није хетеросексуалан', може да се замени адекватним префиксалом *нехетеросексуалан*. Оваква употреба префикса *анти-* може да се тумачи или као неадекватна примена творбеног модела или као аналогно „преузимање“ значења негације од префикса *не-* са којим се префикс *анти-* преклапа у многим значењима.

8.7. Нека значења твореница са префиксом *анти-* су и у ширем контексту вишесмислена, јер се могу перципирати и као значење супротстављене симетричности, наспрамности и као значење супротстављености типа 'против некога / нечега', па и значење негације, одсуства садржаја појма у основи, што потврђују следећи примери:

(32) У приповести о бици богова и *антибогова*, казује се о 540 врата (Корпус, Н 2368, 57); (33) Живот Еразма Ротердамског је драма Надживота и *Антиживота*, драма филозофског уздицања над паклом бивствовања над паклом обичности (Корпус, Европа, 14).

¹³ На квантификаторску карактеристику префикса *анти-* указује И. Клајн истичући посебно значење префиксала *антитален(а)т* 'потпуно неталентована особа' (нав. дело: 197).

Примери показују да се значења преплићу на стилском плану, и да префиксали са *анти-* супротстављеност са творбено-лексичког плана преносе на синтаксички, дискурсни план, чиме се постижу не само значајни стилистички ефекти у контрастирању синтаксичког / дискурсног садржаја него се релативизују границе између синтаксичког и лексичког плана као и у случају лексичке негације (в. т. од 3.2. до 3.6). У наведеним примерима префиксом *анти-*, као и префиксом *не-*, на нивоу дискурса успоставља се игра речи којом се скрива прави смисао, и та игра са замршеним смислом остаје и када се овај префикс замени префиксом *не-*.

Заменом би се елиминисало значење супротстављања типа 'против некога / нечега', али би се задржала двосмисленост и негираних префиксала. Префиксали *небогови* и *неживот* и на нивоу творбеног модела, а не само на стилском нивоу, могу се перципирати или у значењу негације 'они који нису богови, који су људи', 'оно што није живот, оно што је смрт' или у значењу симетричне супротности 'они који су супротност боговима, ђаволи, демони и сл.' и 'оно што је *испод* надживота, никакав, лош, недостојан и сл. живот'.

Међутим, на дискурсном плану префиксали са *анти-* функционишу као стилистичка средства контрастирања садржаја у опозицији *богови* – *антибогови* и *надживот* – *антиживот*. Други пример још једном потврђује квантификативни карактер префикса *анти-* чије се значење на стилском плану, на основу квантитативне компоненте или изједначава са значењем префикса *над-* као у пр. *антиснага* (у скаларном комплексу *снага* – *неснага* – *антиснага* у т. 8.4) или се, као у овом случају, супротставља значењу префикса *над-* изједначавајући се по значењу са његовим антонимијским еквивалентом – предлогом *испод*.

8.8. Значење појачавања, засновано на квантитативној компоненти префикса *анти-*, евидентно је у дуплирању префикса *анти-*, што показује окационални префиксал *анти-антиматеријалан* у примеру:

(34) Наша васиона је изразито *анти-антиматеријална* (Корпус, Г 164, 19).

Додавање префикса *анти-* на већ префигирани придев са истим префиксом *антиматеријалан* у значењу 'који није материјалан' подсећа на игру творбених форманата, као опробаног стилистичког средства контрастирања, карактеристичног за префиксе из сфере логичких односа са значењем супротности, супротстављености. У контексту употребе овог префиксала поред дуплираног префикса употребљен је и интензификатор *изразито*, тако да префикс *анти-* није употребљен у функцији интензификатора, него у функцији појачавања пропозицијског садржаја, па би се значење префиксала могло одредити као 'који је надматеријалан', значење по коме се префикс *анти-*, као и у једном од претходних случајева, изједначава са префиксом *над-*, чија се конкуренција, како је већ показано, реализује на стилском плану (в. т. 8.4).

8.9. Значење супротстављености у неким примерима тешко је и у ширим контекстима разграничити од значења негације типа одсуства, изузимања, па и значења негативног / неправог, непрототипичног својства, као што показују следећи примери из корпуса:

(35) Српски покрет обнове је *антипарламентарна* организација (Корпус, Н 2433, 17). (36) Мислио сам на велике градове, европејске, светске, на велике јавне куће, на све што је велико и богато, на купање у светлости, на све *антибеоградско* (Корпус, Зуб, 136). (37) Губитак куће је *антипородичан* чин (Корпус, Н 2427, 27).

У наведеним примерима значење придевских префиксала могуће је перципирати као значење супротстављености типа 'против некога / нечега' или 'који је у супротности са нечим', и у том случају префикс *анти-* није замењив префиксом *не-* него конкурентним префиксима *против-* и *контра-*. Могуће је и значење 'који није типичан / који није прави', и у том случају префикс *анти-* био би замењив конкурентним префиксима *назови-*, *квази-*, *псеудо-*, па и префиксом *не-*. У овом значењу и у потенцијалном значењу негације префикс *анти-* у наведеним примерима може се заменити префиксом *не-*: *непарламентаран* 'који није парламентаран / који није типичан за парламент'; *небеоградски* 'који није београдски / који није типичан за Београд'; *непородичан* 'који није типичан за породицу'.

9. На основу свега изложеног може се закључити, поред осталог, да најпродуктивнији префикси из сфере логичких односа негације, супротности и супротстављености префикс *не-* и префикс *анти-*, носе не само велики творбени и стилогени потенцијал него и велики граматичко-категоријални потенцијал, чија сфера деловања надилази оквире лексичке творбене модификације и захвата модификацију пропозицијског, синтаксичког или дискурсног садржаја, што их на плану врста речи приближава партикулама.

Општи закључак

На основу прегледа нових речи са префиксима *не-* и *анти-*, чија се значења преклапају у семантичком пољу супротности, супротстављености, дошло се до неких општих закључака.

У овој творбеној категорији са продуктивним творбеним типовима досадашња правила о ограниченој спојивости префиксалног и основног дела у образовању префиксала нарушена су углавном у творбеном типу са страним формантом: *анти-*, јер се у већини примера овај префикс везују за домаће основе. Овакво стање код веома продуктивног творбеног типа са страним префиксом, с једне стране оставља утисак о потискивању конкурентног домаћег префикса *не-* у бројним значењима у којима се преклапају, што би нарушавало постојећу доминацију домаћих елемената у творби речи српског језика. Тим пре, што је корпус нових речи показао да је префикс *анти-* у примарном значењу супротстављености знатно умањио продуктивност домаћег форманта *против-*, кога у значењу узајамности потискује, такође, страни префикс *контра-* великим бројем хибридних твореница. Иста појава је карактеристична и за префиксе *квази-* и *псеудо-*, који у примарном значењу 'неправи, лажни, непрототипичан' хибридним префиксалима потискују домаће форманте *назови-* и *надри-*, па и префикс *не-* у овом његовом секундарном значењу.

Међутим, утисак се мења, јер је у овом раду, као и другим нашим наведеним радовима, показано да сувереност у овој творбеној категорији држи домаћи префикс *не-*, и то како у стабилном лексичком фонду српског језика тако и у корпусу нових речи. Он успешно конкурише страним формантима у примарном значењу негације, одсуства садржаја појма речи у основи и у значењу супротности, подржавајући нормативни творбени модел „домаћи формант + домаћа основа“, јер се везује углавном за домаће основе и интернационализме, позајмљенице високог степена адаптације.

С друге стране, нове појаве у разматраном сегменту развоја лексике српског језика појачаним процесима хибридизације и бржим регруписавањем хибрида из нестандардне и супстандардне лексике у стандардну лексику разних функционалних стилова, показују јачање „тенденција ка етнизацији (национализацији)“ и „србизирању“ сложених номинационих позајмљеница, као реакција на појачани процес интернационализације лексике српског језика (исп. Ћорић 2008: 118, 150, 153–157).

Повећан број хибридних твореница само у разматраном сегменту, а према општем увиду тај број је знатно повећан и код других страних форманата, довољно је индикативан за превредновање најновијих резултата хибридизације и њеног утицаја на стабилизацију лексичке норме српског језика, чак и у домену функционалних стилова. То је нарочито евидентно у све изразитијем распоређивању хибридне лексике у професионалне / струковне жаргоне, професиолекте и ограничавању њихове употребе у сферама које су нарочито подложне брзим променама, као што су информатика, мода, естрада и др.

Очигледно је, да појачани процес хибридизације умањује ефекат актуелног процеса интернационализације лексике српског језика одржавајући „нормалан“ однос домаћих и страних елемената у српском језику. Истовремено, оба процеса напоредо стварају повољне услове за стабилнији развој српског језика чинећи га отвореним за иновације у свим сегментима духовне и материјалне културе и богатијим за варијације на функционално-стилском и идиолекатском плану.

Тако и најновије тенденције у развоју лексике српског језика показују да лексички ниво представља средиште језичке надградње, која се означава термином „интелектуализација језика“. А сама језичка надградња, како је у науци већ утврђено, а и овим нашим истраживањем показано, у својим главним токовима заснива се на аутентичним домаћим језичким моделима и потенцијалима, без обзира на појачано лексичко позајмљивање.

Кључне речи: творенице са префиксом *не-*, творенице са префиксом *анти-*, семантички аспекти префиксала, функционално-стилски аспекти префиксала, нормативни аспекти префиксала, односи конкуренције, српски језик.

ЛИТЕРАТУРА И ИЗВОРИ

- Клајн 2002:** И. Клајн, *Творба речи у савременом српском језику 1*, Београд.
- Корпус:** Ђ. Оташевић, *Електронски корпус нових речи српског језика*
- Оташевић 2008:** Ђ. Оташевић, *Нове речи и значења у савременом стандардном српском језику. Лингвистички аспекти*, Алма, Београд.
- Ристић 1999:** С. Ристић, Неке карактеристике придева с префиксима *о-* и *по-* у савременом српском језику, *Наш језик XXXIII/1–2*, Београд, 53–63.
- Ристић 2000:** С. Ристић, Конкуренција неких лексичких и граматичких средстава у градирању прагматичке квантификације, *Научни састанак слависта у Вукове дане 29/1*, Београд, 223–233.
- Ристић 2003:** С. Ристић, Улога конкуренције у регулисању лексичке и функционално-стилске норме, *Конкуренција језичких средстава и језичка норма*, Зборник са скупа: Пети лингвистички научни скуп Бошковићеви дани: Подгорица, 195–206.
- Ристић 2004:** С. Ристић, Неки аспекти функционалног раслојавања језика на лексичком нивоу, *Научни састанак слависта у Вукове дане 32/1*, Београд, 147–158.
- Ристић 2004а:** С. Ристић, Још нека запажања о негацији и негираним именицама, *Научни састанак слависта у Вукове дане 33/1*, Београд, 99–110.
- Стевановић 1975:** М. Стевановић, *Савремени српскохрватски језик I*, Научна књига, Београд.
- Ђорић 2008:** Б. Ђорић, *Творба именица у српском језику*, Библиотека Књижевност и језик, Београд.

Stana Ristić

SOME CURRENT ISSUES IN THE DEVELOPMENT OF VOCABULARY
OF THE SERBIAN LANGUAGE
(BASED ON DERIVATIVES WITH PREFIXES *NE-* AND *ANTI-*)

Summary

This paper deals with semantic, functional-stylistic and normative aspects of development of two very productive word-formative types in the Serbian language illustrated by new coinages with a native prefix *ne-* and a foreign prefix *anti-*. The analysis includes numerous examples of the use of native negative prefix, such as: *nebogoslužben*, *nedemokrata*, *nejevrejin*, *nekomunista*, *nemajstor*, *nemason*, *nepecaroš*, *nepitanje*, *nerus*, *nesportista*, *nečlan*, *nevatromet*, *nelampion*, *neškola*, *nebezopasan*, *nebivanje*, *nemrznja*, *nehrabrost*, *neživot*, *ne-Nevena*, as well as the use of prefix *anti-*, such as: *antiagitprop*, *antibalistički*, *antiboljševizam*, *antiavnojevski*, *antibosanstvo*, *antibritanski*, *antivojak*, *antidrama*, *antidržava*, *antizdravica*, *antiistorija*, *antijunak*, *antimuzej*, *antisrbin*, *antičitatelj*.

On the basis of competitive relation between them within the semantic fields of negation, contrariness and oppositeness we established dominance of the native negative prefix within the semantic field of negation and contrariness, whereas in the semantic field of oppositeness the native prefix *ne-* suppresses the foreign prefix *anti-*, which realizes that meaning as primary. This type of word-formation is marked by an intensified process of hybridization, which is also evident in other word-formative

types with foreign elements as a reaction to increasing internationalization of contemporary Serbian lexicon.

It has been noted that the quantitative outcome of hybridization affects positively the stabilization of lexical norm of the Serbian language, as well as its various registers. It is reflected, above all, in permanent prevalence of native word-forming elements over foreign ones, as well as in processes of regulation of category shifting, that is, the process of newly coined idiolectal and substandard words becoming part of the standard language. Thus, it is already evident that the use of analysed newly coined prefixed words is more stable in technical language, professional jargon as well as on the stylistic plan. On that plan, marked new coinages containing prefixes *ne-* and *anti-* function as units with effective stylistic force, while negated prefixed words of most recent date keep the continuity with lexical strata of the Serbian language from earlier times.